

В.Є. Прищеп, кандидат філологічних наук, доцент;
Л.М. Новак, студентка 5-го курсу
(Житомирський педуніверситет)

РІВНЕВА ТА МІЖРІВНЕВА КОМПРЕСІЯ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Розглядаються компресивні утворення та структури на різних мовних рівнях, аналізуються причини їх виникнення та особливості функціонування в тексті.

Однією з причин змін у мові є закон лінгвістичної економії. Більшість учених розуміють економію як прагнення звести до мінімуму розумову та фізичну діяльність мовця. Тобто, економія – це не лише відмова від невиправданих повторень, але й навмисне скорочення малоінформативних сегментів, які не змінюють загальний зміст вислову.

Проблема мовної економії хвилювала вчених ще в 17-18 століттях (Герберт Спенсер, Поль Пассі). Але в наш час, коли потік інформації особливо великий, ця проблема набуває ще більшої актуальності. Виключно важливим є процес мовної економії для засобів масової інформації та науково-технічної літератури [1]. Компресивні поширені також і в рекламних оголошеннях, де їх мета – привернути увагу покупця [2]. Аналіз сучасної художньої літератури засвідчує, що мовна економія знаходить своє подальше поширення в сучасній німецькій мові.

Деякі дослідники розрізняють кількісну та якісну економію [3:211, 1:25]. Тенденція до передачі більшої кількості інформації здійснюється двома способами: за допомогою компресії та суперсегментації.

У цій статті ми розглянемо лише одне явище, пов'язане з мовно-мовленнєвою економією, а саме – компресію, хоча потрібно відзначити, що для мови характерна також протилежна тенденція – тенденція до надмірності, розчленування та інших синкретичних (дифузних) явищ [4:39]. Надмірність пов'язана, в першу чергу, з не підготовленістю, спонтанністю розмовної мови. До надмірних елементів належать слова, які не мають семантичної навантаженості, експресивні або емоційні елементи. Ці дві тенденції взаємопов'язані, тому що інтереси адресата й адресанта часто не співпадають. Адресат зацікавлений у надмірності повідомлення, яке він отримує, а адресант прагне економії зусиль. Мова страхує себе від спотворень механізмом надмірності (редундантності). Тобто, те, що здається надмірним, не таке вже й зайве.

Компресія – це ущільнення одиниць різних рівнів, злиття двох і більше частин конструкції в одну при збереженні значення цілого [5:118]. До компресії призводять, перш за все, часова обмеженість того, хто говорить (слухає), та надмірність інформації, яку потрібно повідомити й обробити. Основними причинами компресії є:

Економія. Вона пов'язана насамперед із заощадженням часу та розумових зусиль того, хто говорить. Якщо час розмови обмежений, то темп пришвидшується, вибирається лише найважливіше, всі дрібниці пропускаються.

Експресія. Експресивність та емоційність є невід'ємними складовими розмовного стилю. Різноманітні синтаксичні структури, які виражають почуття та їх відтінки, можуть також підлягати компресії. Це еліпси, прийом апозіопезису, односкладні, неповні речення.

Об'єктивні та суб'єктивні обставини процесу мовлення. Зовнішні обставини дуже впливають на оформлення розмови. Це, наприклад, ступінь офіційності, середовище, місце, час, присутність сторонніх осіб. Суб'єктивні фактори в певній життєвій ситуації стають надзвичайно важливими.

До змінних факторів належать, на нашу думку, фізичний та психічний стан особи, її інтерес до предмета розмови, обізнаність у питаннях, навколо яких точиться розмова. Хвора, втомлена, ослаблена людина не буде багатослівною й обмежиться необхідним мінімумом слів, не буде згадувати довге словосполучення, а висловить свою думку складним або й простим словом. Таким чином, можна зробити висновок, що явище компресії має місце на всіх рівнях мови, причому в багатьох випадках воно наявне відразу на кількох із них (так звана міжрівнева компресія). Оскільки існує тенденція до передачі складного змісту одиницею нижчого рангу [6:104-105, 7:57, 8:89], то зміст речення вміщується в словосполученні, зміст словосполучення передається словом, складне слово замінюється похідним, похідне – простим, просте – морфемою, морфема – складом, склад – звуком.

Хоча компресія широко використовується на всіх рівнях сучасної німецької мови, вона має певні обмеження. Компресія обмежується в тих випадках, коли вона призводить до порушення граматичних норм та словотворчих законів. Так, не вживається композит *Sauergurke*, а лише атрибутивне словосполучення *saure Gurke* (хоча *Sauerkraut*). Під час побудови композитів слід враховувати тенденцію до ідіоматизації: *Waldblume* ≠ *Blume im Walde*, *Wandzeitung* ≠ *die Zeitung an der Wand* (багатотиражку, що висить на стіні, не можна позначити терміном "стінгазета"). Для груп типу *Schützling des Lehrers*, *Mitarbeiter des Vaters*, *Reisegefährte der Schwester* не вживаються композити *Lehrerschützling*, *Vatermitarbeiter*. Дуже обмеженими також є поєднання прикметника з іменником, що називає особу: *Gutmann*, *Schlechtkerl*, *Altkollege*. Подібні морфемні конструкції вважають, як правило, авторськими новоутвореннями.

Особливою проблемою є зв'язки прикметників з назвами частин тіла особи. Це екоцентричні складні слова (бахуврихи). *Blauauge*, *Blondkopf*, *Langbein*, *Kurzhals*, *Dickbauch* відносяться до всієї особи, тоді як прикметникова група – *blaues Auge*, *langes Bein* – вживається тоді, коли мають на увазі лише частини тіла (соматизми).

Оскільки компресія має місце в усіх мовах і на всіх рівнях, то вона відзначається досить різноманітними способами вираження. Розглянемо це явище на всіх мовних рівнях.

Фонетичний рівень. На фонетичному рівні досить поширеними є явища апокопи та синкопи: *Am Felsrand sollte ein beladener Handwagen stehn* [9:11]; "*WeiЯte, Louis, sagte er zu seinem Freund, als sie allein waren* [10:213]. Дуже часто при фонетичній компресії втрачаються особові закінчення: *Gut, dann komm' du morgen in die Probe...* [10:96]. У розмовному стилі часто зустрічаються форми: 'raus (heraus), nich (nicht), 'nen (einen), 'ne (eine), gen (gegen), wes (wessen), des (dessen), hie (hier), eh (ehe), andermal (anderes Mal). Спостерігаються випадки нетрадиційного злиття прийменника з артиклем: *Unterm Krummstab ist immer noch gut wohnen!* [10:22]. *Er strich mit der Hand durchs Haar und lieЯ die Augen ьber den Ort schweifen* [11:35].

Морфологічний рівень. До засобів компресії на морфологічному рівні передусім належать:

1. **Семемно – синтезовані дієслова.** Це дієслова зі складною компонентною структурою, в якій присутні дві семеми. Одна з них виражає дію, а друга – її характер. Велика кількість дієслів цієї групи синтезує рух і звук, що його супроводжує [12:126 – 131]: *"Ich will heim!" und wankte nach der Tьr* [11:29]; *Der Vater war morgens betrunken nach Hause gekommen und schlief seinen Rausch aus* [10:230]; *Leicht und graziys perlte eine Variation nach der anderen ьber die Tasten* [10:241]. При семемно-синтезованих дієсловах відбувається зруйнування обов'язкового граматичного плеоназму, який, за Ш. Баллі, "вимагає, щоб одне і те саме поняття виражалось у тій самій синтагмі два або кілька разів" [13:169]: *DrauЯen peitschte der Wind ihm Schnee und Eis ins Gesicht* [10:250] → *DrauЯen knallte der Wind wie die Peitsche ihm Schnee und eis ins Gesicht*.

2. **Partizip 1, Partizip 2.** Die Alten standen in der Speisekammer und betrachteten den *gezehntelten* Kuchen [9:21] → ...den Kuchen, der in 10 Stьcke geteilt war; ...er sagte *bemьht* ruhig [14:199] → er sagte, indem er versuchte, ruhig zu sein.

3. **Konjunktiv Präteritum замість würde – Form.** Цей прийом використовується і як естетичний засіб, бо перевага з точки зору естетики надається саме формі Konjunktiv Präteritum. Wenn dich einer hier *trьfe!* Und wenn es schlimmer *ginge, ging'* es auch nach Verdienst [11:27]; Wenn dir ein Unglьck begegnete, ich *stьrbe* vor Entsetzen [11:254].

4. **Passiv замість Aktiv.** Ihrem Klopfen wurde nicht geuffnet [11:23] → Obwohl sie klopfte, cffnete man ihr nicht. → Wenn sie auch klopfte, hat man ihr doch nicht geuffnet.

5. **Дієслова lassen, wissen у модальному значенні.** Er ging immer mit weit ausholenden Schritten und winkte lchelnd zu dem Fenster hin, hinter dem er mich *sitzen* und *warten wuЯte* [14:58] → ...wo, wie er wuЯte, ich sitzen und auf ihn warten muЯte. У даному випадку дієслово wissen, як і дієслова сприйняття, утворює конструкцію Infinitiv + Akkusativ: ...der *lieЯ* sich das nicht zweimal *sagen* [10:58].

Словотворчий рівень. Словотвір розглядається в кількох аспектах: 1. Компресивний – як скорочення слів і словосполучень. 2. Конструктивний – як передача багатослівної синтаксичної конструкції за допомогою одного слова [4:85]. Обидва функціональні типи можуть мати як узуальний, так і okazіональний характер. Зупинимось більш детально на okazіональному словотворенні. У мові постійно формуються нові слова – okazіоналізми. Оскільки утворення нових слів досить легко відбувається за певними моделями, то незвичність таких слів мало помітна. Словотворенню властива "синтаксичність". Композити виникають дуже просто й вільно. Різні синтагма-інтерні відносини між кількома членами речення замінюються композитним комплексом. Багато складних слів концентрують у собі непростий зміст, для експлікації якого потрібна була б досить поширена синтаксична структура: Patengeldsuche [9:23] → Suchen nach dem Geld, das die Paten spendieren wьrden. Blaubeermund [9:19] → Mund, der mit Blaubeeren verschmutzt ist; ...Blindenhand [15:112] → die Hand eines Blinden; ...Hungerkind [15:67] → ein Kind, das vor Hunger stirbt.

Утворення okazіональних складних слів супроводжується спрощенням синтаксичних зв'язків між частинами речення при ускладненні самих його частин. Деякі складні слова залишаються в більшій чи в меншій мірі індивідуальними й пов'язаними з одним автором або навіть з одним певним текстом: Kolonialwarenhndndlerinsьnden, Familienvatersorgenfalten (Grass. Die Blechtrommel).

Розглянемо деякі скорочення. Скорочені слова – це особливі лексичні одиниці, які зустрічаються як в усному, так і в писемному мовленні. Вони утворюються в результаті спеціальної редуції ряду фонем із відповідної одиниці Akku(mulator), Omni(bus), Bock(bier), Ober(kellner), Kondi(torei), Abi(tur), Stip(endium), Korn(schnaps), Violon(cello), Org(anisations)leitung, Mot(orhot)el, Auto(omni)bus, Inform(ations)bьro; S-Bahn, V-Mann (Verbindungsmann), E-Zug, R-Gesprьch. Аббревіатури використовуються в розмовному стилі насамперед з метою економії, в офіційному ж – переважають повні назви.

Прикладом компресивного словотвору можуть слугувати також:

1. **Багаточленні прикметники.** За допомогою одного слова передається конструкція зі складними семантичними зв'язками: *Hartverkrustet* [15:31], *tuchverhьllt* [15:42], *krankenhausreif, mutterseelenallein* [15:47], ...als Johann den *schlaftrunkenen* Ludwig hereinschleppte [10:61].

2. **Субстантивация групи слів.** Можливість перетворити майже будь-який відрізок контексту в слово широко використовується як у художній літературі, так і в повсякденному житті. Особливо легко номіналізуються словосполучення з опорним інфінітивом: Vom vielen *In-die -Kirche-Rennen* bin ich kein Freund... [10:90].

3. **Контамінація** – особливий вид словотворення; це злиття частин кількох слів (в основному, двох) у нове слово, причому йдеться не про скорочення змісту (в багатьох випадках зміст може набувати об'ємнішого характеру), а лише про редуцію форми. Утворення *Erdtoffel*, яке складається з першої частини *Erdapfel* і другої частини *Kartoffel*, вживається, в основному, в діалектній розмовній мові. У цих випадках можна говорити про компромісні форми: *Promillionьr* (Promille + Millionьr), *Stagflation* (Stagnation + Inflation), Ostalgie (Nostalgie nach Osten).

4. **Відіменникові дієслова:**

а) **орнативні дієслова**. До цієї групи належать слова, що виражають "оснащення, забезпечення чим-небудь": *"Der bestirnte Himmel [10:194] → Himmel, der mit den Sternen geschmückt ist; ... die Symphonie beklatschen [10:41]; ...die Hand behandschuhen [10:19];*

б) **привативні дієслова**, які означають "видалення, усунення": *... dem Schrank entnehmen [11:92];*

в) **дієслова стану**: *Der Star spaziert über die angegrünten Wiesen [9:19] → über die Wiesen, die eben anfangen, grün zu werden.* Вживши перфективне дієслово *angrünen*, Е.Штріттматтер замінив ним досить поширену синтаксичну конструкцію. *Es herbstelte [9:21]*: дієслово *herbsteln* семантично насичене, воно включає в себе всі ознаки, що характеризують початок осені.

5. **Словотворення з елементами порівняння**. Порівняльна конструкція згортається у складніший за змістом, але простіший за формою композитний комплекс: *Onkelgesicht [14:198] → Gesicht, welches man hat, wenn man jemandem eine Predigt hält, Schotennase [9:21] → Nase, die einer Schote ähnlich ist, Pflaumenlippen [15:112] → Lippen, die mit dem Lippenschminkt geschminkt sind, der die Farbe einer reifen Pflaume hat.*

Синтаксичний рівень. Синтаксис також має багато можливостей для утворення компресивних форм. Редукція (усічення) синтаксичної структури пов'язана з елімінацією одного або кількох необхідних членів речення. Розрізняють кілька типів усічень:

1. **Апозіопезис** – раптовий обрив думки в середині репліки, недоговорювання її до кінця. Причиною цього може бути схвильованість, невпевненість, обережність у висловлюванні того, хто говорить, натяк: *"...und Ihnen mit wirren Worten erzählte ... Sie wiederholen sich!" [16:83]; "Bist du etwa..?" begann sie [17:6].*

2. **Еліпсис**. В еліпсисі випускаються значущі члени речення, які можна легко відновити. Характерною ознакою речень-еліпсисів є те, що на кожен експліцитно виражений елемент припадає більше семантико-стилістичного навантаження. Інформація перерозподіляється на ті елементи, які збереглися: *Eine unabhängige Frau. Selbstständig. Weitab von der bürgerlichen Ehe. Kommt nicht in Frage. Eine moderne Frau [15:43].*

3. **Дісприслівниковий зворот** замість підрядного речення: *Die amerikanischen Damen trippelten kreischend, mit der linken Hand ihre Hute schützend, die paar Meter ...bis zum Bus [14:43].*

4. **Кореляти синтаксичних одиниць**: *Nicht jeder Soldat hat einfach ein Griechenkind ...niedergeschossen. Ich weiß das [15:68] → Ich weiß, daß nicht jeder Soldat ...* У цьому фрагменті службове слово *das* замінює весь перший вираз, а все попереднє речення осмислюється як об'єкт.

5. **Конструкція Accusativo cum Infinitivo**: *Ich hurte ihn die Gärten aufklinken [14:59].*

6. **Пропуск допоміжного дієслова** в аналітичних граматичних формах: *Der Signore, der mit Ihnen gekommen, aber nicht [12:345].*

7. **Пропуск Partizip I, II** (абсолютний акузатив): *Hände in den Hosentaschen, bis der Wagen abgeschleppt wurde [15:27]; ...und sie beobachtete, zwei strenge Falten auf der breiten, kindlich gerundeten Stirn, argwöhnisch den zappelnden Sekundenzeiger [14:199].*

8. **Поширені означення**. Вони характеризуються компактністю, дають можливість чітко виділити більш чи менш важливе та дозволяють концентрувати увагу на самому понятті, а не на ознаці. У художній літературі частота вживання поширених означень залежить від автора: чим ближчим є автор у своєму стилі до розмовної мови, тим менше в нього поширених означень. У науковому ж стилі поширені означення зустрічаються значно частіше, ніж у художній літературі: *Der Mensch gestaltet bewußt seine Umwelt und versucht, sie seinen sich weiterentwickelnden Ansprüchen...anzupassen [18:109].*

9. **Утворення блоків**. Існує тенденція (в основному, в науковому стилі) до згортання підрядних речень у групи іменників. Ядром цих блоків є іменники на *-ung*. Такі конструкції більш "концентровані" в порівнянні з вербальними: *Später wurden alle Arbeitsfähigen zusammengeholt und bei der Enttümmerung eingesetzt [14:203].*

Міжрівнева компресія:

1. **Заміна прийменникового зв'язку безприйменниковим**. *Allem Polnischen fühlte ich mich verbunden, seitdem ich Renata kannte [14:43] → Ich fühlte mich mit allem Polnischen verbunden.*

2. **Використання вигуків**. Вигук – це найкоротший шлях для вираження емоцій і почуттів: *Pst! Darüber spricht man nicht! [10:97].*

3. **Конструкції geben + Verb, fühlen + Verb, wissen + Verb**. *Frau Magdalene gab sich zufrieden [10:52] → machte so, als ob sie zufrieden sei; Allem Polnischen fühlte ich mich verbunden... [14:43]; Wenn mich jetzt einer schlagen oder küssen will, so weiß ich mich zu wehren [11:16] → so weiß ich, wie ich mich zu wehren habe.*

4. **Інкорпоруючі дієслова**: *aufstischen [10:17] → zum Essen auf den Tisch bringen; "...was hab ich mir mit dem Jungen aufgeladen" [10:48] → eine Last auf den Rücken packen.*

5. **Субстантивация службових частин мови (префіксів, займенників)**: *...offensichtlich erfreut, den Nachbarn zu haben, der das Ein und Aus ihrer Herren nie gesehen haben konnte... [15:36]; Denn das Ihre lag ausgebreitet vor mir, ich hatte sogar alles getan ... breitet man das Seine gern vor einem ganz Fremden aus [14:145].* У цьому фрагменті маємо не лише субстантивовані займенники, але й тісний зв'язок із попереднім контекстом. *Das Ihre* і *das Seine* в дуже стислій формі виражають зміст кількох попередніх абзаців, у яких описувались історії двох людей.

Розглянувши деякі аспекти компресії, ми дійшли висновку, що цей феномен досить розповсюджений у сучасній німецькій мові. Про це свідчать численні приклади з німецької художньої літератури. Компресія є одним із проявів лінгвістичної економії на всіх мовних рівнях. Ця проблема, з нашої точки зору, має багато аспектів, які потребують подальшого, більш ґрунтовного вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Троянская Е.С. Лингво-стилистическое исследование немецкой научной литературы. – М.: Наука, 1982. – 310с.

2. Kokova A.V. Die Textsorte "Werbung" unter stilistisch-pragmatischem Aspekt // Das Wort. Germanistisches Jahrbuch. – М.: DAAD, 1995. – S. 100 – 108.
3. Девкин В.Д. Немецкая разговорная речь. Синтаксис и лексика. – М.: Международные отношения, 1979. – 254 с.
4. Земская Е.А., Китайгородская М.В., Ширяев Е.Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы: Словообразование. Синтаксис. – М.: Наука, 1981. – 276с.
5. Прищеп В.Е. Zur Struktur und Funktion einiger Kompressiva im Deutschen // Питання германської філології та методики викладання іноземних мов. – Житомир, 1983. – С.118 – 122.
6. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл. – Ленинград: Наука, 1978. – 174 с.
7. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. – М.: Наука, 1968. – 272 с.
8. Уфимцева А.А. Языковая номинация (первичная нейтральная) // Языковая номинация: Виды наименований. – М.: Наука, 1977. – С. 5 – 85.
9. Erwin Strittmatter. Der Wundertdt. Erster Band. – Berlin und Weimar: Aufbau – Verlag, 1973. – 500 s.
10. Felix Huch. Beethoven. Leben und Werk des groYen Komponisten. – Bastei-Lbbbe, 1990. – 496 S.
11. Р.Heyse. Novellen. – М.: Verlag fYr fremdsprachige Literatur, 1958. – 185 s.
12. Квеселевич Д.І. Семемно- синтезовані дієслова як прояв лінгвістичної економії // Нариси з контрастивної лінгвістики. – К.: Наукова думка, 1979 – С. 126 – 131.
13. Балли Ш. Французская стилистика. – М.: Издательство иностр. лит., 1961. – 394 с.
14. Deutsche Kurzprosa unserer Zeit. 10 Erzdhler der DDR.– Ленинград: Просвещение, 1970. – 270 с.
15. Max Frisch. Mein Name sei Gantenbein. – Frankfurt am Main: Suhrkamp – Verlag, 1964. – 367 s.
16. Karl Heinz Berger. Premiere in N. – В.: Das neue Berlin., 1984. – 203 s.
17. GYnter Spranger. Die Bernsteinbrosche. – Rudolstadt: Greifenverlag, 1989. – 273 s.
18. Ukraine und Welt. – Житомир, 1999. – 120 с.

Матеріал надійшов до редакції 10.03.01 р.

Прищеп В.Е., Новак Л.Н. Уровневая и межуровневая компрессия в современном немецком языке.

Рассматриваются компрессивные образования и структуры на различных языковых уровнях, анализируются причины их возникновения и особенности функционирования в тексте.

Pishchepa V.Ye., Novak L.M. About the problem of the Level and Interlevel Compression in the Modern German Language.

Compression formations and structures at different linguistic levels are considered, reasons of their appearance and peculiarities of their functioning in the text are analyzed